

Govern polític i govern militar de Barcelona en el setge de 1713-1714: entre els valors republicans i la legitimitat dinàstica

AGUSTÍ ALCOBERRO*
Universitat de Barcelona

Resum

El govern sorgit de la Junta General de Braços, o Parlament de Catalunya, que va prendre l'opció de la resistència en els primers dies de juliol de 1713, es va articular en termes republicans i col·legials. Malgrat això, va mantenir un fil de continuïtat dinàstica en la figura del portantveus de la governació general, substituït del lloctinent en la seva absència. Carles III, per la seva banda, va enviar a Barcelona un agent secret imperial, amb poders amplis. El general Villarroel, nomenat comandant per les institucions catalanes, tan sols va acceptar plenament el càrrec quan va ser confirmat pel monarca. S'obria així un element de conflictivitat entre poder civil i poder militar, que només es va tancar amb la seva dimissió, pocs dies abans de l'11 de setembre de 1714.

Paraules clau: Guerra de Successió d'Espanya, Republicanisme, Guerra Moderna, Història Moderna de Catalunya.

Resumen

El gobierno surgido de la Junta General de Brazos, o Parlamento de Cataluña, que tomó la opción de la resistencia en los primeros días de julio de 1713, se articuló en términos republicanos y colegiales. Sin embargo, mantuvo un hilo de continuidad dinástica en la figura del portavoz de la gobernación general, sustituto del virrey en su ausencia. Carlos III, por su parte, envió a Barcelona un agente secreto

* Aquest estudi s'inscriu en el marc dels grups de recerca 2009SGR00318 (CIRIT), HAR2011-26769 (MINECO) i HAR2012-32655 (MINECO).

imperial, con amplios poderes. El general Villarroel, nombrado comandante por las instituciones catalanas, sólo aceptó plenamente el cargo cuando fue confirmado por el monarca. Se abrió así un elemento de conflictividad entre poder civil y poder militar, que tan sólo se cerró con su dimisión, pocos días antes del 11 de setiembre de 1714.

Palabras clave: Guerra de Sucesión de España, Republicanismo, Guerra Moderna, Historia Moderna de Cataluña.

Abstract

The government formed by the *Junta de Braços*, Catalonia's legislative body, that opted for resistance in the first days of July 1713 functioned as a republic with no presidential figure. However, it maintained a strand of dynastic continuity in the figure of the spokesman of the *governació general*, substitute for the absent viceroy. Charles III, for his part, sent a secret imperial agent to Barcelona who was given broad powers. The Catalan institutions named General Villarroel as the general commander of Catalonia's armed forces, but he did not fully accept the position until his appointment was confirmed by the monarch. This created a conflict between civilian and military power that was only resolved with Villarroel's resignation, a few days before September 11 de 1714.

Key words: War of Spanish Succession, Republicanism, Modern War, Early Modern History of Catalonia.

Tot i que pugui semblar fins a cert punt sorprenent, l'estructura política que es va fer càrrec del govern de Catalunya durant el setge de 1713-1714 no ha suscitat gaire reflexions entre els historiadors. Hi pot haver contribuït, d'una banda, la manca d'un gran nombre de fonts oficials, en alguns casos destruïdes pels seus mateixos responsables, per raons de seguretat òbvies, o l'opacitat d'altres que s'han conservat –com s'esdevé, per exemple amb els dietaris del Consell de Cent i de la Generalitat, que per aquest període són un autèntic desert.¹ També hi pot haver ajudat una certa

1. *Manual de Novells Ardots, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. 28, 1712-1714, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1975; J. M. Sans i Travé, dir., *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. X (Anys 1701 a 1713), Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2007 (pròleg de Joaquim Albareda i Eduard Martí). Sobre aquest

tendència a presentar l'últim any de la Guerra de Successió a Catalunya gairebé en termes de moviment espontani i popular, tot ignorant la seva complexitat institucional.

Salvador Sanpere i Miquel, que era home de dicotomies, va contraposar ara fa un segle «el espíritu antiguo y el moderno», entesos respectivament com «el espíritu militar o nuevo y el espíritu tradicional o fuerista».² En definitiva: Villarroi i Casanova, una dicotomia que ara ha fet fortuna convertida en argument literari. No només això: l'autor de *Fin de la nación catalana* també confrontava, dins els límits d'un poder civil caracteritzat per un «extremo de intransigencia del tradicionalismo que lo incapacitaba para vistas progresivas», dos bàndols: «de un lado al partido aristocrático y del otro al democrático».³ En definitiva, i en aquest cas: Rafael Casanova contra Salvador Feliu de la Penya, la dreta i l'esquerra (suposades), els “gaudints” (probablement el més proper a l’“aristocràcia de roba” francesa, a parer de Sanpere) i els comerciants, a qui l'opinió pública acusava (injustament i manipulada, segons Sanpere) d'especuladors.

Per la seva banda, Santiago Albertí, que va escriure ara fa mig segle una síntesi honesta basada en les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví, va qualificar el nou règim de “república coronada”:

El país, desesperat pel seu Carles III, segueix en tot cas reconeixent-lo. No es tractava solament de respectar una qüestió jurídica, sinó també de mantenir l'única esperança d'obtenir, a la llarga, un triomf diplomàtic. En la pràctica, però, el Principat hauria de regir-se com una improvisada república, per més coronada que es considerés oficialment.⁴

punt, vegeu els encertats comentaris d'Eduard MARTÍ a *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714). Una institució decisiva en la política catalana*, Fundació Ernest Lluch – Pagès ed., Barcelona, 2008, pp. 177-178.

2. Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, Barcelona, 1905 (edició facsímil: Base, Barcelona, 2001, amb pròleg de Joaquim Albareda). Les cites corresponen a les pp. 229 i 289, respectivament.

3. *Ibidem*, pp. 203 i 285.

4. Santiago ALBERTÍ, *L'Onze de Setembre*, Albertí ed., Barcelona, 2006 (pròleg de Jaume Sobrequés i prefaci de Ròmul Brotons) (1ª ed.: 1964). La cita correspon a la p. 146.

Francesc de Castellví, el millor cronista de la guerra, com és sabut, més atent als fets que no a la seva conceptualització, hi va fer, tanmateix, una referència en l'elogi que destina al general Antoni de Villarroel, “uno de los grandes héroes de este siglo”. En aquest punt, Francesc de Castellví destaca la capacitat del general per consensuar i aplicar «las reglas con que hubo de contemporizar un gobierno compuesto de eclesiásticos, nobles y plebeyos, nuevamente establecido».⁵ Com gairebé sempre, cada un dels conceptes emprats per Castellví reflecteix un significat precís: hi ha dos poders, l'un civil i l'altre militar, que “contemporitzen” i fixen “regles”. El govern civil és fruit d'una ruptura (és a dir, “novament establert”), i té un caràcter representatiu (“compost”) dels tres estaments amb representació política (“eclesiàstics, nobles i plebeus”).

L'objectiu d'aquesta comunicació és plantejar una doble reflexió. D'una banda, sobre l'estructura i el funcionament del poder en la Catalunya austriacista del darrer setge de Barcelona, tot destriant els elements tradicionals d'aquells de caire nou. D'altra banda, sobre la relació entre el poder civil i el poder militar d'aleshores.

1. Un govern “novament establert”

La convocatòria, el juny de 1713, de la Junta General de Braços, o Parlament de Catalunya (termes, tots dos, estrictament coetanis), ja era de per si un fet excepcional. Pròpiament només tenia un precedent: la Junta General de Braços reunida el 1641 per legitimar el trencament amb la Monarquia Hispànica de Felip IV i del comte-duc d'Olivares. Com explica Castellví de manera didàctica, els diputats de la Generalitat, com a delegats o representants dels braços, «ocurriendo alguna cosa sobre la cual las Cortes no les han conferido poder alguno, deben convocar los Brazos Generales para deliberar sobre ello».⁶ Era, doncs, la novetat de la

5. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, ed. de J.M. Mundet y J.M. Alsina, Fundación Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, Madrid, 1997-2002, 4 vols. La cita correspon al vol. IV, p. 225.

6. *Ibidem*, III, p. 550.

situació, i la seva gravetat, allò que obligava a engegar aquest mecanisme parlamentari.

Si la convocatòria de la Junta General de Braços suposà la ruptura amb l'ordre establert des del punt de vista polític, el nou ordre militar s'inicià amb una mesura de no menor calat: l'assumpció de les competències militars a Barcelona per part del Consell de Cent –que el govern del cap i casal havia perdut d'ençà de 1652. Manuel Mas i Soldevila, que aleshores participà activament en el govern de la ciutat, ho destaca:

una de las primeras y más principals diligèncias que, ab gran valor y resolució, féu y executà (trobant-se encara dins ciutat dit compte de Steramberg, virrey y capità general) lo conseller en cap, com a coronel y governador de la plaza, fou ensenyorir-se de las aterazanas, ahont éran las armas, magatsems de pólvora, canons de artilleria y demás pertrets y provisions de guerra conduïnts necessàriament per la defensa. Lo que li fou fàcil posar en obra, essent únicament los soldats de sa Coronela los que presidiàvan y guarnían las portas, baluarts, atarazanas y demás puestos de la plaza y Monjuïc. Y al mateix temps, lo conseller sisè passà al port o moll a fer aprehensió de timons y velas de embarcacions perquè no poguessen sortir.⁷

Francesc de Castellví situa aquest fet la nit del 27 al 28 de juny, i li dóna la mateixa transcendència, ja que, segons ell, és el que va aturar la cessió de la plaça a l'exèrcit de les Dues Corones, com s'havia establert al conveni de l'Hospitalet (i, com s'esdevingué, d'altra banda, a la resta de viles i ciutats, i en particular a Tarragona):

Subió Dalmau [a Montjuïc] con su compañía antes del amanecer del día 28 y al romper el día advirtieron desde Montjuïc que en la Cruz Cubierta (que está al pie del monte) había tres batallones que acaba-

7. Manuel MAS I SOLDEVILA, «Relació del siti de Barcelona de l'any 1713 i 1714», a A. Alcoberro, M. Campabadal, eds., *Cròniques del setge de Barcelona, 1713-1714*, Editorial Barcino, Barcelona, 2014, p. 74-75.

ban de llegar de Martorell, los cuales, informados de estar mudada la guarnición del castillo, dieron parte al mariscal [Starhemberg], que se hallaba en el lugar de San Adrián de Besós, y recibieron la orden de tomar la marcha al campo de Besós, lo que verificó ser ciertos los avisos de querer ocupar Montjuïc y entregarle a las tropas de las Dos Coronas. [...] El día 28 de junio la Ciudad dio orden secreta al capitán de guardia de las Atarazanas de no sacar pertrecho alguno de ellas y mandó poner guardias.⁸

Sobre aquesta doble ruptura, política i militar, la Junta General de Braços inicià els seus treballs el 30 de juny de 1713. La publicació de la continuació de la guerra, el 9 de juliol, confirmà aquells primers passos.⁹ Així, d'una banda, la Junta dels Trenta-sis, creada per la Junta General, es féu càrrec del poder executiu, juntament amb els diputats i oïdors de la Diputació del General –i en col·laboració real, o suposada, amb la Junta dels Vint-i-quatre creada pel Consell de Cent. La institució municipal barcelonina, per la seva banda, «declaró que el conseller primero había de tomar el gobierno de la plaza de Barcelona, como tenía antes del año 1652», fet que explica que, al llarg dels catorze mesos del setge, «la Coronela no quiso jamás entregar la guardia de puertas ni baluartes a los regimientos que se habían levantado a sueldo del Principado».¹⁰ Finalment, ambdues institucions, Generalitat i Consell de Cent, juntament amb el Braç Militar, constituïren el nucli del poder i l'espai de deliberació comuna, per on passaren, fins al darrer dia, totes les grans decisions polítiques: la Conferència dels Tres Comuns.¹¹ Fet i fet, la rellevància de la Conferència i de les tres institucions que la formaven

8. CASTELLVÍ, *Narraciones*, III, p. 561.

9. Sobre les deliberacions de la Junta General de Braços, vegeu Agustí ALCOBERRO, «La Junta General de Braços i el govern de la Catalunya resistent», a A. Alcoberro, dir., *Catalunya durant la Guerra de Successió*, Ara Llibres, Barcelona, 2013, 3 vols. (1ª ed.: 2006), vol. II, pp. 14-59.

10. CASTELLVÍ, *Narraciones*, III, p. 589.

11. Sobre el funcionament d'aquestes institucions durant el setge, vegeu ALCOBERRO, «La Junta General»; MARTÍ, *La Conferència*.

queda reblada per la seva dissolució solemne i consecutiva per part de les noves autoritats borbòniques d'ocupació, el dia 15 de setembre de 1714.¹²

L'estructura que hem definit ens remet a un govern republicà de caràcter col·legiat. Aquest model romangué invariable al llarg dels catorze mesos de setge, per bé que es van produir modificacions tècniques, com la transformació de la Junta dels Trenta-sis en una Junta de Divuit membres, el 21 de desembre. De més calat, va ser, però, la dissolució d'aquesta darrera junta, i el traspàs de les seves competències a la Junta dels Vint-i-quatre, dependent del Consell de Cent, el 26 de febrer de 1714; aquest fet evidencià la pèrdua de presència de la Diputació del General, un fet inevitable ja que la pràctica totalitat del país era en mans de les tropes borbòniques i, en aquest context, la Generalitat no disposava d'ingressos propis. Però no modificà la seva participació, ni la del Braç Militar en les grans deliberacions polítiques ja que, com es comprometé aleshores el Consell de Cent «en todos los asuntos de consecuencia serían llamados los sujetos que nombrarían los diputados y presidente de la Nobleza».¹³

Encara la darrera reunió del govern «passada la mitjanit» del dia 11 de setembre «y axí entrats en lo dia 12 del mateix mes», en què es decidí acceptar els termes de la capitulació imposada pel duc de Berwick, es féu amb assistència de representants de totes les institucions. En aquella hora final, i en paraules de Manuel Mas i Soldevila, membre de la Vint-i-quatre,

se juntaren luego en la sala de Consell de Cent de casa la ciutat los consellers, deputats y ohidors del general de Catalunya, protector del bras militar ab molts cavallers, differentes personas de Consell de Cent, los generals y altres officials de la milícia de la plaza. Y, estant en dita sala *ordine turbato* y sens graduació de puestos, se resolgué, proposada dita resposta de dit excel·lentíssim senyor mariscal duc de Bervic, lo submètrer-se des de luego a la real clemència

12. CASTELLVÍ, *Narraciones*, IV, p. 313.

13. CASTELLVÍ, *Narraciones*, IV, p. 32.

y armas del rey y senyor Felip Quart y a la pietat y generós pit de dit mariscal duc de Bervic, que las comandava.¹⁴

El jurista Mas i Soldevila, que aprofità la reunió per copiar el text de la capitulació, com ell mateix explica, es mostra també molt precís en l'ús de les paraules. Així, de la mateixa manera que fa referència al nou monarca com a Felip IV, tot vindicant un ordre històric propi, descriu la reunió com una trobada de caràcter assembleari, «*ordine turbato* y sens graduació de puestos». Sense un ordre establert, i sense presidència, la rendició del país va ser assumida col·lectivament pels seus defensors, i no per cap de les seves institucions.

2. *El fil no trencat amb Carles III*

Tanmateix, el nou govern sorgit de la Junta General de Braços va mantenir un fil de continuïtat amb el sistema jurídic encara vigent. Em refereixo a la figura del portantveus de la governació general, que, d'acord amb les Constitucions de Catalunya, havia de substituir el lloctinent en cas d'absència i presidir, doncs, la Reial Audiència. També, des de Viena, Carles III i el seu entorn van mostrar un gran interès a seguir de prop allò que passava a Barcelona a partir d'aleshores. Per aquest motiu hi van enviar un representant, en qualitat d'agent secret imperial, un càrrec i una funció òbviament del tot nous.

Així, amb l'embarcament del lloctinent Starhemberg, el 10 de juliol de 1713, Pere de Torrelles i Sentmenat, portantveus de la governació, esdevé la màxima autoritat de designació reial a Catalunya, i assumeix la major part de les competències del lloctinent, en especial en l'àmbit de la governació i de la justícia. Aquest fet va ser viscut en general com un alleugeriment, ja que va permetre tallar de soca-rel els problemes d'ordre públic que s'havien manifestat en les setmanes anteriors. En els dies següents, Torrelles va poder reconstruir una Audiència reduïda com a conseqüència de la partença d'alguns dels

14. MAS I SOLDEVILA, «Relació», p. 112.

seus membres, i va prendre mesures eficaces per restablir l'ordre a Barcelona. Escriu Castellví:

Embarcado el mariscal en 9 de julio, el día 10, con la solemnidad que prevenían las leyes del país se abrió el tribunal que se llama Gobernación o Vicerregia, que tiene lugar siempre que falta virrey o muere el rey en tanto que el sucesor no ha jurado los privilegios y leyes del Principado, cuya cabeza es el gobernador de Cataluña y entonces era don Pedro Santmenat y de Torrellas. Este tribunal se forma de las mismas salas de justicia y jueces del Real Senado [...] Empezó desde este día a correr por este tribunal en nombre del emperador Carlos el curso civil y criminal con las formalidades que prescriben las leyes que para estos casos son establecidas. Quedó diminuto el número de concurrentes en este tribunal porque algunos de los jueces del Real Senado se habían ausentado de Barcelona.¹⁵

A mitjà termini, la tasca del portantveus de la governació i de l'Audiència que presidia va ser fins i tot més important, ja que, com a primera autoritat de nomenament reial, Torrelles va haver de prendre decisions de gran transcendència per al manteniment de la defensa, com el segrest dels béns dels botiflers que havien evacuat Barcelona, l'encunyació de moneda, la inspecció d'esglésies i convents, l'empresonament de botiflers o la mobilització general. El 28 de març de 1714, quan el setge de Barcelona encarava ja els seus moments crítics, Torrelles va ser substituït per Francesc Saiol i de Quarteroni, que n'havia estat lloctinent, i que va participar del govern de la resistència fins a la darrera reunió dels Comuns, esdevinguda, com hem vist, ja la matinada del 12 de setembre.

Convé destacar que, tot i que protocolàriament superior, la figura del portantveus de la governació es va sotmetre plenament al govern de caire republicà i col·legiat sorgit de la Junta de Braços. Torrelles, de primer, i Saiol, després, van legitimar el nou govern, van garantir els elements de

15. CASTELLVÍ, *Narraciones*, III, p. 596.

continuitat amb el model de govern tradicional i van aportar les competències necessàries per emprendre amb legalitat mesures extremes, imprescindibles per continuar la guerra. D'altra banda, l'establiment del portantveus de la governació com a primera autoritat retornava la justícia criminal de Barcelona al Juí de Prohoms, una institució depenent del Consell de Cent. Tot i que formalment aquesta era una mesura de caire provisional, l'absència d'un lloctinent o virrei la va fer permanent durant tot el setge. Ho constata Manuel Mas i Soldevila, com hem vist membre del govern de la ciutat:

Per la ausència del general Guido Ubaldo de Steramberg, lloctinent y capità general, que havia deixat lo senyor emperador en est Principat, havent-se dias havia obert la vicerègia eo general governació, governava ja lo Principat don Pere de Torrellas y Semmenat, com a governador que se trobava ser de Catalunya eo portantveus de aquell, y axí anava lo criminal en esta ciutat per lo Juý de Proms de Casa la Ciutat, en què, en lo discurs del siti, com a altre dels individus de Consell de Cent, entrevingué dos o tres vegadas.

Trobant-se lo consistori dels diputats y ohidors ab la summa necessitat de medis per acudir al gran gasto de la guerra y defensa, a ocasió de no poder col·lectar sos drets casi en tot lo Principat y ser nignas o pocas las mercaderias que, per estar sitiada, entràvan en ciutat ab lo dret de las quals se pogués subvenir, recorregué a la Real Audiència y Governació, que (com se ha dit) corria per poder-se valer per dit gasto de béns, com éran diners, plata, or y altras cosas preciosas pròpias de domiciliats en esta ciutat que la havían dexada en est treball y se trobàvan ausents. Y dita Real Audiència y Governació declarà ab sentència que podia valer-se de dits béns al fi sobreexpressat. En execució del què, se comensà per part de la Deputació a fer escrutinis de dits béns en iglésias, convents y altres llocs, ahont se'n sabían, aportant-se'n los que-s trobàvan, tots ab inventari y lo degut compte y rahó per a què en tot y qualsevol temps, constàs què béns y de qui éran los que se prenían; los quals escrutinis y aprehensions se anaren després també continuant en lo discurs del siti differentes vegadas.¹⁶

16. MAS I SOLDEVILA, «Relació».

En aquell context fluid i en gran part nou, també Carles III i l'entorn imperial, a Viena, es van mostrar disposats a modificar les regles del joc, això sí, de manera discreta. El recentment nomenat secretari d'Estat i del Despatx Universal al Consell d'Espanya a Viena, Ramon de Vilana-Perles, marquès de Rialp, va enviar a Barcelona el seu cunyat Joan Francesc Verneda, també notari, en qualitat d'“agent secret imperial”. Verneda, que es trobava a Milà, es va desplaçar a Barcelona, via Gènova i Mallorca, i hi desembarcà l'octubre de 1713. Sobre la seva missió s'estengueren parers diversos, que en tot cas en confirmaven el caire secret, o discret. Mas i Soldevila escriu:

Desembarcà de est comboy y se plantà en ciutat lo senyor Joan Francesch Verneda, notari públic de Barcelona, cunyat del senyor don Ramon Vilana-Perlas, fill de esta ciutat, secretari del Despatx Universal del senyor emperador, lo qual Verneda, que venia de aquellas parts de Viena (se digué), aportava de allà instruccions secretas del que-s devia obrar, que (per exclosas) ocultà. Fou ben rebut dels Comuns, si bé no permeté se li fes demostració alguna, dient sols era vingut per ajudar a sa pàtria.¹⁷

Francesc de Castellví, per la seva banda, utilitza àmpliament en la seva narració un manuscrit que Verneda li va lliurar el 1731 i que du per títol *Relación del origen y de lo que don Juan Francisco Verneda ha observado desde el año 1680, que pasó a la ciudad de Barcelona, hasta el presente*. El text no ha perviscut fins als nostres dies, però Castellví el segueix de manera àmplia, per exemple, en el relat de l'11 de setembre de 1714, fet que confirma que el considerava una font ben informada i objectiva. El cronista de Montblanc en transcriu aquest fragment, en què Verneda relata els fets en primera persona:

Recibí en Milán por extraordinario en 22 de agosto un pliego de mi cuñado el marqués de Rialb que incluía cartas para los tres presidentes

17. *Ibidem*.

de los tres Comunes de Cataluña; esto es, para los diputados, protector del Brazo militar y conseller primero de Barcelona. También había cartas para el teniente general don Antonio Villarroel. [...] A las 12 del mediodía del 2 de octubre entré en el puerto de Barcelona. Sin pérdida de tiempo logré abocarme y entregar las cartas y les expliqué en voz mi comisión; les leí las instrucciones, les encargué el secreto que S.M. mandaba se observara. Leyeron las cartas que el marqués de Rialb les escribía en nombre de S.M. Conferimos sobre la importancia, y en particular en la religiosidad del secreto, que fue por todos invioladamente observado. [...] Me apliqué en noches y días, y de cuanto ocurrió di frecuentes avisos en cifra a la corte de Viena por medio del marqués de Rialb.¹⁸

La presència de Verneda confirma, doncs, la voluntat de Carles III, i més encara de Ramon de Vilana-Perles, de conèixer de primera mà allò que s'esdevenia a Barcelona i, arribat el cas, de prendre-hi partit. Aquest escenari no va arribar a quallar mai, però. Tanmateix, és lògic que Verneda generés confiança entre els Tres Comuns, i també en l'entorn del general Villarroel, i que uns i altres li facilitessin l'accès a la Junta Secreta en què es prenen les decisions militars.

3. Govern polític i govern militar: l'encaix de Villarroel

La regió d'ambigüitat entre poder republicà i poder dinàstic que caracteritza la ruptura de 1713 té el seu exponent màxim en l'organització del poder militar. El 10 de juliol, l'endemà que el Consell de Cent hagués proclamat l'autoritat militar suprema del conseller en cap a la plaça de Barcelona, la Junta dels Trenta-sis nomena el tinent general Antoni Villarroel comandant de l'exèrcit que s'havia de fer càrrec de la seva defensa i que «con la mayor brevedad dispondrían formar, así por reconocer en él las calidades de un gran general como por ser natural de aquella

18. CASTELLVÍ, *Narraciones*, III, p. 607.

ciudad, circunstancia que les hacía creer que no se negaría a aceptar el encargo». La resposta del general afegí un nou nivell d'incertesa:

Respondió el general, agradecido de la confianza que se hacía en su persona, pero que no podía tomar el mando sin el preciso permiso de su soberano y que en el interín ayudaría a la formación y regulación de las tropas y que se le permitiese dar parte al emperador.¹⁹

Aquesta situació es va resoldre l'octubre de 1713 amb el desembarcament a Barcelona de Joan Francesc Verneda. Manuel Mas i Soldevila assegura que aquest arribà «ab instruccions per lo comandant general don Anton de Villarroel».²⁰ I Castellví afegeix, tot confirmant el vincle que el general establí entre Verneda i Carles III:

Aseguramos que hemos leído un papel escrito en mayo de 1714 del general Villarroel a don Juan Francisco Verneda, y en él se halla la siguiente cláusula: «V.S. puede en común y en particular pasar el oficio que juzgare conveniente; pues el rey NS le ha conferido bastante autoridad y confianza». De lo que se colige que el total secreto y autoridad estaba confiado a Verneda.

Aquest canvi de legitimitat s'expressa de manera pública a la *Gaceta de Barcelona*, o *Continuación del Diario del sitio y defensa de Barcelona*, l'òrgan dels defensors de la ciutat. En el seu primer número s'hi pot llegir:

Para la defensa de la causa pública, los dichos excelentísimos y fidelísimos Comunes, de común acuerdo, inmediatamente confirieron el mando de las armas y tropas al excelentísimo señor don Antonio Villarroel, teniente mariscal general por su majestad cesárea y católica,

19. CASTELLVÍ, III, p. 584.

20. MAS I SOLDEVILA, «Relació».

en cuyo nombre y debido respeto queda comandante en jefe general del ejército de Cataluña.²¹

En els números següents, el mateix general es presentarà com a governador «en nombre de su Majestad» o «de orden de mi soberano, el emperador y rey Carlos III», i cap del seu exèrcit «en» (que no «de») Catalunya.

De la mateixa manera, Villarroel vindicà el caràcter regular i d'obediència dinàstica del seu exèrcit davant el tractament a què van ser sotmesos els seus homes pels comandaments borbònics, especialment espanyols. Aquests, efectivament, tendien a considerar els defensors de Barcelona com a rebels, i a excloure'ls, doncs, de les lleis de la guerra. Així, en una carta de resposta al marquès de Guerchy, Villarroel escriu:

Vuestra excelencia, como tan grande profesor del propio honor y com tan digno general de rey tan soberano y de nación tan gloriosa, sabrá medir estas razones y proporcionar el estilo con que los españoles deben hablar; creyendo que esta defensa la hago de mi soberano el emperador y rey Carlos III y que estos vasallos sacrifican por la misma causa su inimitable vasallaje, como incontrastable amor, y que la guerra o la paz decidirán tan digno asunto, sin que toque a los súbditos interpretar las razones de los reyes ni a mí más que no tolerar insolencias de tal clase.²²

La tensió entre el govern civil i Villarroel tingué diversos episodis destacats, però tan sols arribà a les portes de la ruptura a començament del setembre de 1714, en concret després del dia 3, data en què arribà a Barcelona, procedent de Mallorca, el coronel Juan Francisco Ferrer, probablement amb noves instruccions imperials. La notícia del

21. M. Campabadal, ed., *Diario del sitio y defensa de Barcelona (1713-1714)*, estudi introductorio d'Agustí Alcoberró i Xevi Camprubí, Editorial Tres i Quatre, València, 2008, p. 306.

22. *Ibidem*, pp. 482-483.

desembarcament de Ferrer prové de Castellví, que en aquest punt segueix el relat escrit de Verneda. Aquest, per cert, no desmenteix els rumors esparsos per la ciutat, segons els quals la missió de Ferrer era forçar la capitulació:

Corrieron luego voces si el coronel Ferrer venía por capitular, que el pueblo no lo aprobaba y le desagradaban el esparcirse estas voces. Yo [Verneda] hablé con Ferrer para que se moderase en hablar con desconfianza de la defensa, pues llegando provisiones de Mallorca no estaba la plaza en estado de tratar capitulación.²³

Així les coses, dos dies després, el 5 de setembre, els Comuns de Catalunya recordaren al general que ells l'havien nomenat, i que era a ells a qui devia obediència:

No puede V.E. olvidar de haber sido elegido por general comandante de las tropa de este Principado a su sueldo y expensas por los Tres Comunes, y se manifestó a V.E. la autoridad que para ello gozan los Tres Comunes, y así que sólo debe atender al interés de éstos y a sus resoluciones, sin que pueda ser de ninguna consideración que V.E. se hallaría confirmado por el emperador y rey nuestro señor en dicho empleo.²⁴

La resposta de Villarroel va ser la vindicació del seu nomenament reial i, acte seguit, la dimissió:

En lo que mira a ser general comandante elegido por V. Exas. hay precisa equivocación; lo primero porque fue solicitado del favor de V. Exas., a que yo acepté su oferta con la condición que el rey mi amo la aprobase; antes bien, en claras voces declaré a V.Exas. aceptaba ser compañero en las ocurrencias en tanto que se recibieran las respuestas de la

23. CASTELLVÍ, *Narraciones*, IV, p. 156.

24. CASTELLVÍ, *Narraciones*, IV, pp. 436-438.

corte de Viena en si el rey mi amo aprobaba el ser jefe de la guerra en este Principado en su real y augusto nombre. En si estoy o no conformationado o elegido en el comando de este ejército por S.M.C.C., creí yo que sí; pues las cartas que daré autenticadas del señor marqués de Rialb, secretario del Despacho Universal, lo manifiestan, y éstas en mí son lo mismo que la firma del rey mi amo, y consta en los reales libros de mi asiento de teniente mariscal de los ejércitos, con que no se ofrece duda de mi carácter.

Villarroel es refereix al «renombre inmortal de la nación, a que yo como hijo de esta ciudad con razón me glorio de nativo». Però tot seguit esmenta els deures contrets, com a causa de la seva dimissió:

Si no me hallara con otro nombre que el de natural de esta ciudad, nadie me excediera en obedecer las deliberaciones que se resolviesen. Pero es justo atender que el honor de oficial y soldado en que me hallo me precisan a no ejecutar ni contribuir en acciones que no sean medidas a las reglas militares y a las órdenes con que puedo hallarme.

La terminologia emprada en aquest punt sembla remetre a unes noves ordres arribades de Viena, sens dubte a través del coronel Ferrer, que forçaren Villarroel a imposar la rendició de la ciutat o bé, en revelar-se aquesta impossible, a presentar la dimissió. Cal tenir en compte que, en aquells moments, la possibilitat que Barcelona fos saquejada i la seva població violentada i passada per les armes era contemplada com una perspectiva més que versemblant en tots els escenaris vinculats al conflicte.

Així les coses, i tot seguint el relat de Verneda extractat per Francesc de Castellví, el set de setembre al matí els Tres Comuns van resoldre de manera unànime

que se admitiese a don Antonio de Villarroel la renuncia del general comando, dándole embarcaciones pagadas para pasar con su familia hasta Mallorca, entregándole algunas mesadas anticipadas de su sueldo; que los Comunes suplicasen a la soberana Virgen de las Mercedes, su especial protectora, se dignase aceptar el bastón del general coman-

do, colocando su milagrosa imagen en la sala del consistorio de los conselleres con toda solemnidad.²⁵

Pot semblar lògic que la decisió de nomenar la Mare de Déu de la Mercè com a general comandant hagi suscitat una certa conyeta, o s'hagi interpretat com un exemple extrem del "fanatisme" i la "idolatria" que haurien caracteritzat els darrers episodis de la defensa de la ciutat el 1714 –una terminologia força freqüent entre els historiadors catalans del segle XX, com hem explicat en una altra ocasió.²⁶ Ben a la inversa, considero que aquesta decisió suposà l'establiment definitiu de la superioritat del poder civil (republicà) sobre el poder militar (de legitimitat dinàstica). Precisem-ho: allò que els Tres Comuns aprovaren el 7 de setembre va ser la submissió dels caps militars a una entitat superior, regida des del govern municipal. Des d'aquell moment els Comuns ja no tingueren un interlocutor que s'expressava en termes d'igualtat, o de superioritat. Ben al contrari, el govern militar de la plaça es repartí entre quatre comandaments que, de manera alternada, anirien substituint-se dia a dia, sempre sota l'obediència al poder civil. Aquests foren, per decisió dels Comuns, els generals de batalla Miquel Ramon i Tord (cavalleria), Joan Baptista Basset i Ramos (artilleria), Francesc Sans i de Miquel i Josep Bellver (infanteria) –per cert: tres catalans i un valencià. El poder civil s'imposava, doncs, de manera contundent al poder militar dinàstic –però massa tard ja perquè se'n derivessin conseqüències pràctiques.

Epíleg

Com és sabut, Villarroel, que no havia pogut marxar de Barcelona, s'incorporà a la defensa de la ciutat l'Onze de Setembre. Rafael Casanova

25. CASTELLVÍ, *Narraciones*, IV, p. 219.

26. Agustí ALCOBERRO, «El vessant internacional de la Guerra de Successió en la historiografia catalana del segle XX: el malentès aliadòfil», *Revista de Catalunya*, 211 (2005), pp. 3-7.

encapçalà, tot enarborant l'estendard de Santa Eulàlia, la contraofensiva que des del baluard de Jonqueres es proposà recobrar el baluard de Sant Pere. Ambdós foren ferits en el combat. La capitulació va ser negociada, alhora, pels representants del govern de Barcelona i de les tropes de Carles III / VI. En nom dels primers hi van actuar el noble Jacint Oliver i el ciutadà honrat Marià Duran. En nom de l'exèrcit, ho va fer l'omnipresent coronel Juan Francisco Ferrer.

La capitulació, transcrita per Manuel Mas i Soldevila i per Francesc de Castellví, diferencià de nou la sort de civils i militars. Mentre als primers se'ls concedí la vida, la llibertat i la propietat (drets que essencialment van ser mantinguts), als comandaments militars se'ls assenyalà que serien tractats «a discreción, conforme a las costumbres de la guerra en semejantes casos».

El 13 de setembre, a les 6 del matí, el coronel Ferrer i el sergent major de la Coronela, Fèlix Monjo (la màxima autoritat militar de la ciutat en actiu, en trobar-se hospitalitzat el seu conseller en cap, Rafael Casanova), lliuraren les claus de Barcelona a l'exèrcit de les Dues Corones. Fins i tot aleshores es mantingué entre els vençuts la dualitat entre poder civil i poder militar.

Villarroel, empresonat, com la resta de comandaments militars el 22 de setembre de 1714, va escriure una carta al duc de Berwick des del presidi d'Alacant el 4 de novembre. En ella, recorda al seu màxim adversari i vencedor haver-li lliurat «copias de todas las órdenes que tuve de Viena, como de lo que obré en Barcelona y obraron conmigo los Comunes».

Tanmateix, Villarroel va morir al castell de San Anton la Corunya el 22 de febrer de 1726, quatre mesos després d'haver estat alliberat del seu captiveri com a conseqüència de l'amnistia recíproca aprovada a la Pau de Viena de 1725. El general i la resta de comandaments de Barcelona van ser tractats en tot moment com a "presos d'estat". Ni tan sols se'ls arribà a obrir un procés judicial. De res no li serví vindicar de nou, doncs, la seva condició d'oficial de Carles VI, monarca regnant i emperador.²⁷

27. Antoni MUÑOZ, Josep CATÀ, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Muñoz – Catà, Madrid, 2005. La cita correspon a la p. 36.